

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВІТЧИЗНЯНОЇ
ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ**

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 34

Рівне – 2022

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 34. Рівне: РДГУ, 2022. 162 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 24 листопада 2022 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ №15857-4329Р

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdg@ukr.net <http://fipmv.rv.ua/>
© Рівненський державний гуманітарний університет, 2022

7. Осокин Н. История альбигойцев и их времени. – М.: АСТ, 2003. – 896 с.
8. Поло де Болье М.-А. Средневековая Франция. – М.: Вече, 2006. – 384 с.
9. Сивери Ж. Филипп Август. – СПб: Евразия, 2013. – 360 с.
10. Тюменев А.И. Евреи в древности и Средние века. – М.: Крафт, 2003. – 392 с.

References

1. Beitman S. Simon de Monfor. Zhyzn I deianyia. – SPb: Evrazyia, 2004. – 320 s.
2. De Lybra A. Srednevekovoe myshlenye. M.: Praksys, 2004. – 368 s.
3. Lynch Dzh. Serednovichna tserkva. – Kyiv: Osnovy, 1994. – 492 s.
4. Madol Zh. Albyhoiskaia drama i sudba Frantsyy. – SPb: Evrazyia, 2000. – 320 s.
5. Marten E., Menan F., Merdriniak B., Shoven M. Kapetynhi. Istoriia dinastii (987–1328). – SPb: Evrazyia, 2017. – 688 s.
6. Ozymchuk O. Ranok Serednovichchia. Istoriia Zakhidnoi Yevropy v terminakh, imenakh ta nazvakh. – Rivne: O. Zen, 2019. – 383 s.
7. Osokin N. Istoriia albihoitsev i ikh vremeni. – M.: AST, 2003. – 896 s.
8. Polo de Bolie M.-A. Srednieviekovaia Frantsiia. – M.: Veche, 2006. – 384 s.
9. Siveri Zh. Filip Avhust. – SPb: Evrazyia, 2013. – 360 s.
10. Tiumieniev A.I. Yevrei v drevnosti i Sriedniie vieka. – M.: Kraft, 2003. – 392 s.

УДК 94(47+57) «1926/1927»

ВНУТРІШНЬО ПАРТІЙНА БОРОТЬБА У ВКП(Б) 1926–1927 РОКІВ

Руслан Постолювський

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12

e-mail: kvi@rshu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3004-582x>

У статті розглядається процес боротьби за владу між найближчими соратниками Леніна після його смерті.

Уточнено роль партійно-державних структур у політичній боротьбі в середині партії. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати передумови причини перемоги Сталіна у боротьбі за владу.

Ключові слова: СРСР, влада, політична система, еволюція, номенклатура.

INTERNAL PARTY STRUGGLE IN THE CPSU(B) 1926–1927

The article examines the process of the struggle for power between Lenin's closest associates after his death.

The role of party-state structures in the political struggle within the party is clarified. The purpose of the article is to analyze the prerequisites of Stalin's victory in the struggle for power.

Key words: USSR, power, political system, evolution, nomenclature.

20-ті роки минулого століття історики радянської України звикли називати добою національного відродження. Справді, в умовах лібералізованого, хоч диктаторського політичного режиму і досить поміркованої економічної політики Кремля творчий потенціал українського народу уперше дістав змогу розкритися у багатьох сферах. Разом з тим це був час зміцнення диктатури більшовицького керівництва, яке готувалося до відновлення припиненого В. Леніним у 1921 р. комуністичного штурму.

Говорячи про проблему внутрішньопартійної боротьби у ВКП(б) 1926–1927 рр. слід відзначити 2-х томну колективну монографію «Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928)» у якій пропонується нестандартний погляд на політичний, економічний і культурний процеси доби непу крізь призму відносин держави та суспільства [19; 20].

Важливою є проблема взаємовідносин у середині опозиційного блоку в 1926–1927 рр. Для кращого її розуміння необхідно з'ясувати, в яких умовах і як відбувалося зародження об'єднаної опозиції. У радянській історіографії констатувалося те, що процес зближення прихильників Зінов'єва і Троцького почався на квітневому 1926 року Пленумі ЦК [8, с. 215]. Тому, є сенс почати розмову з аналізу подій, що мали місце на півроку раніше. Таким чином, процеси розпаду «сімки» (в її складі зразка серпня 1924 року) і зародження на її основі нової внутрішньопартійної коаліції є взаємопов'язаними.

Свою ретельно підготовлену атаку проти колишніх колег по «тріумвірату» Сталін почав у вересні 1925 року, коли на одному із засідань Політбюро різкій критиці була піддана стаття Зінов'єва «Філософія епохи» [14, с. 77].

Успішно здійснивши випад, Сталін енергійно і методично взявся розкручувати конфлікт далі. З 3 по 10 жовтня працював Пленум ЦК. Одночасно відбувалися бурхливі дебати на фракційному Пленумі за участю членів «керівного колективу».

Зінов'єв пізніше писав: «Більшість, що залишилася, у своїй резолюції засудила дії Сталіна як такі, що викликали вихід меншості».

Лише після триденної боротьби під тиском меншості пленум прийняв ряд рішень, які повинні були сприяти подоланню розбіжностей і запобігти поширенню їх в широкі верстви партії. Найважливіші з цих рішень стосувалися питань підготовки до XIV з'їзду. Перш за все, було прийнято рішення, що кожен член ПБ повинен погоджувати в «сімці» свої виступи, особливо ті з них, які безпосередньо стосувалися порядку роботи з'їзду [14, с. 78].

Але що дав компроміс? Для Сталіна це була лише відтягування часу з метою кращої підготовки нової атаки. У цьому цілком виразно проглядається фірмовий сталінський стиль всієї «епохи» внутріпартійної боротьби двадцятих. Завжди, коли лобова атака не вдавалася, генсек, невпинно маневруючи, укладав тимчасовий компроміс. Так само буде і в 1928 році з Бухаріним і Риковим [14, с. 78].

Те, що відбулося в жовтні мало і ще один дуже важливий наслідок: саме тоді генсеку вдалося остаточно вбити клин між Зінов'євим і Каменєвим, з одного боку, і правими більшовиками (Бухарін, Томський, Риков, Дзержинський), з іншого. Сталін вдало скористався тим, що намагалися

зберегти себе у владі Зінов'єв і Каменєв як програмних розбіжностей підняли на щит селянське питання. На цьому полі вони просто не могли не зіткнутися з правими більшовиками [14, с. 79].

Важливою була роль Бухаріна в зриві спроби Зінов'єва набути статусу більшовицького теоретика [13, с. 258]. Але цьому передувала боротьба, що тривала весь 1925 рік. Неоднаковим було і ставлення Бухаріна і Зінов'єва до Троцького. Таким чином, протиріччя між ними були давно. На цих протиріччях і зіграв Сталін, використавши в своїх цілях. При цьому він зберіг дистанцію щодо бухаринської молоді, а від самого Бухаріна домігся відмови від гасла «збагачуйтесь» [14, с. 79].

Пленум ЦК в жовтні 1925 року розпочався з розгляду діяльності Зовнішторгу. З доповіддю виступив В.В. Куйбишев. Ймовірно маючи на меті максимально підняти важливість даної проблеми, член фракційної «сімки» Куйбишев заявив, що розвиток промисловості та сільського господарства вперся в розвиток зовнішньої торгівлі [14, с. 79].

Голова ЦК прагнув надати своїй критиці розмах. Відбувалося це в той момент, коли правляча «сімка» була зацікавлена в тому, щоб, по-перше, звалити частину відповідальності за прорахунки в господарській політиці на кого-небудь з нечленів «керівного колективу» і, по-друге, розгорнувши критику НКЗТ, відвернути увагу від проблем всередині самої «сімки» [14, с. 79].

Участь в дебатах взяв і Троцький. Він торкнувся проблеми бюрократизму в цілому, а не стосовно окремо узятій НКВТ [14, с. 79]. Навряд чи такий підхід був випадковістю. Але важливіше інше 4 жовтня Троцький, відповідаючи на випад з боку Н.А. Мілютіна, зробив публічну заяву, в якій категорично спростував твердження останнього про те, що між Троцьким і іншими членами Політбюро мала місце принципова розбіжність по одному з питань в діяльності Главконцесскома. Він вказав, що в прийнятій Політбюро постанові якраз була зафіксована «відповідність принциповій позиції» [14, с. 79]. Незважаючи на важкі поразки, які зазнав Троцький у ході внутріпартійної боротьби 1923–1924 рр., в очах широких партійних мас він все ще мав великий авторитет.

Наполегливість Троцького в акцентуванні уваги Пленуму на документах, одноголосно приймалися Політбюро, так само як і його подальше виразне мовчання на XIV з'їзді партії в грудні 1925 року, ймовірно, пояснюються наступним. Він прагнув зруйнувати створений за останні роки міф про те, що всі біди в партії відбуваються через нього. І тепер Троцький намагався скористатися ситуацією, коли колишні тріумвіри створювали йому відповідний фон для демонстрації миролюбності [14, с. 80].

Далі почалася ескалація дискусії і внутріпартійної боротьби. З подачі Сталіна між Ленінградською і Московською парторганізаціями розпочався конфлікт. Так свого часу Московська партійна конференція прийняла резолюції у якій звинуватила Ленінградську партійну організацію слабкодухості [14, с. 80].

Таким чином, автори документа явно намагалися внести розкол в Ленінградську парторганізацію.

Але Сталін 11 грудня від імені «керівного колективу» повідомив в Ленінград, що «Зважаючи на вимоги трьох місцевих організацій з числа шести,

що входять до складу Півзахобласті, зважаючи на поділу голосів в складі Півзахбюро ЦК майже навпіл (9 і 7) і, нарешті, через відсутність прямої вимоги з боку інших трьох організацій про негайне відкриття конференції, визнати за можливе відстрочити обласну конференцію на два тижні» [14, с. 80].

Ленінградці зробили спробу залагодити конфлікт без винесення його на з'їзд. Для цього керівники ЛК запропонували своїм московським колегам негайно влаштувати нараду. Але Угланов від імені Московської конференції відхилив цю пропозицію [14, с. 81].

У свою чергу, за два дні до з'їзду вісім членів ЦК на чолі зі Сталіним звернулися до прихильників Зінов'єва з «мирною пропозицією». На ділі ж цей «компромис» пропонувався на основі прийняття резолюції Московської партконференції. Цілком очевидно, що Зінов'єв і його прихильники сприйняли це не як пропозицію миру, а як вимогу фактичної капітуляції без будь-яких гарантій. Таким чином, приспавши пильність противника, генсек по суті спровокував виступ зинов'ївців на з'їзді в невідгідний для них момент [21, с. 167].

Небажання «розкривати всієї фракційної боротьби» на з'їзді дорого коштувало Каменєву і Зінов'єву. Відповідний момент був упущений. Коли ж це бажання з'явиться, буде вже пізно. Згубну роль зіграло і те, що в глибині душі вони сподівалися на те, що в кінцевому підсумку зможуть знайти спільну мову зі Сталіним. Крім того, в грудні 1925 року вони ще не розуміли, що генсек вже цілком міг обходитися без їх підтримки. Нарешті, тоді Каменєв і Зінов'єв вважали, що місце для них в Політбюро гарантовано. Але далі генсек прорахував ситуацію ще точніше [14, с. 81].

XIV з'їзд партії працював з 18 по 31 грудня 1925 року в Андріївському залі Великого Кремлівського палацу. На ньому були присутні 665 делегатів з вирішальним голосом і 641 – з дорадчим. Вони представляли 1 млн. 88 тис. членів і кандидатів РКП (б). За період після XIII з'їзду ряди партії вирости на 264 тисячі [1, с. 16]. Дві третини делегатів з'їзду були малограмотними.

Вже на відкритті з'їзду Риков заявив: «Після смерті Володимира Ілліча з'їздам партії належить вирішальна роль ... в питаннях тлумачення ленінізму, в питаннях застосування вчення тов. Леніна до нових умов життя робітничого класу і життя країни. І в цьому відношенні – з'їзд є кінцевою інстанцією» [5, с. 4].

Потім був Політичний звіт ЦК, з яким вперше на з'їзді виступив Сталін. У книзі «Сталін» Троцький буде згадувати: «На з'їзді під час доповіді він має вигляд екзаменованого новачка. Він робить помилки, про які перешіптуються в кулуарах. Але апарат вже неподільно в його руках. Він диктатор. Країна цього не знає. Апарату доручається повідомити їй про це» [7, с. 205].

Однак з'їзд обернувся для Сталіна справжнім триумфом і став віхою в його підвищенні. Відзначимо, що в доповіді агресивних випадів Сталін собі не дозволив. Генсек виступив так, щоб створити про себе сприятливе враження у маси провінційних партпрацівників, не втаємничених у закулісні зіткнення лідерів. А згідно з доповіддю Мандатної комісії партработниками були 70% делегатів [5, с. 8–55].

Далі з Організаційним звітом ЦК виступив Молотов. Потім на вимогу 43 делегатів слово для співповіді по звіту ЦК отримав Зінов'єв. Слідом

розгорілися дебати, в яких в результаті виступило 45 з 104 записалися делегатів [5]. Першим виступав Бухарін і знову наголосив на тому, що «єдиним остаточним вказівником партійної лінії» є з'їзд. Додамо, що цю саму думку неодноразово висловлять і інші прихильники сталінсько-бухаринської більшості [5, с. 295].

Ця обставина не пройшло повз увагу. У відповідь Н.К. Крупська зробила заяву, що розбурхала зал: «Тов. Бухарін з великим пафосом говорив про те, що правильність рішень прийнятих з'їздом не підлягає сумніву. Кожен більшовик вважає постанови з'їзду обов'язковими для себе ... Не можна заспокоювати себе тим, що більшість завжди має рацію. В історії партії бували з'їзди, де більшість була неправа... Більшість не має захоплюватися тим, що вона – більшість, а неупереджено шукати правильне рішення» [5, с. 166].

Дійсно, «суть» полягала в боротьбі за владу. Що ж стосується суперечок з теоретичних питань, то ставлення до них значної частини делегатів висловив один з них: «... Ми соціалізм будемо і будемо будувати, і завдання теоретиків нашої партії зводиться до того, щоб теоретично довести те, що ми робимо практично» [5, с. 241].

Така ось «теорія навиворіт». При цьому варто зауважити, що приклад для такого ставлення до теорії частково подавали самі лідери партійної більшості – Сталін і Бухарін: розробляючи теорію про можливість побудови соціалізму в одній, окремо взятій країні, вони фактично фіксували відрив внутрішніх умов побудови соціалізму від зовнішніх. У Леніна ж ці умови перебували в єдності. Будучи прихильником зазначеної теорії, Бухарін виявився вимушеним визнати, що соціалізм в СРСР буде економічно відсталим. У той же час в маси сталінсько-бухаринская теорія вселяла такий необхідний творчий ентузіазм [14, с. 82].

У зв'язку з цим є доречним привести точку зору М. Джіласа, який як найбільш істотну причину, що дозволила генсеку відсвяткувати перемогу в боротьбі за «ленінську спадщину», називав те, що Сталін «був більш оригінальним, більш творчим марксистом», ніж будь-який з конкурентів. Джілас резюмував: «Зрозуміло, в його стилі немає феєрверків Троцького, а в його аналізах – гострого розуму Бухаріна. Виклад Сталіна – це раціональне бачення соціальної реальності, керівництво для нових, переможних сил» [9, с. 139].

Однак повернемося до подій грудня 1925 року «Сталін не може виконати роль об'єднувача більшовицького штабу ... – заявив з трибуни з'їзду Каменєв. – Ми проти теорії одноосібності, ми проти того, щоб створювати вождя». Але наслідком мудрого попередження виявився рев просталінські орієнтованих делегатів, які вітали генсека [5, с. 275].

У відповідь Томський кинув опонентам наступне звинувачення: «А спроба змінити склад Політбюро? Робилися такі пропозиції? Робились. З боку Каменєва і Зінов'єва робились. Це Політбюро не йде за ними, значить треба, створити інше Політбюро. У якому напрямку? Звичайно, не просто переобрати, а розширити, тобто доповнити. Ми знаємо, як це робиться: або зсув, або доповнення. Така пропозиція була. Як ми до цього поставилися? Відкинули, і більше нічого (Сміх. Оплески. Крики: «Правильно!»)» [5, с. 283]. Томський буквально розжував, що за допомогою або відсікання противника від владних

важелів, або введення власних однодумців в керівний орган можна врешті-решт захопити і всю владу. У цьому ж напрямку намагалися діяти, за словами Томського, і Зінов'єв з Каменєвим. Таким чином, ми бачимо, що одне з ключових питань було не тільки дохідливо пояснене учасникам з'їзду, а й зустрів з їхнього боку підтримку [15, с. 84].

Крупська в дебатах щодо звіту ЦКК по суті продовжила думки Зінов'єва. Вона прямо вказала на те, що «В силу нашого статуту у нас є Оргбюро і Секретаріат з величезної владою, що дає їм право переміщувати людей, знімати їх з роботи. Це дає нашому оргбюро, нашому Секретаріату дійсно необмежену владу. Я думаю, що, коли будуть обговорюватися пункти статуту, треба з більшою уважністю, ніж робилося це раніше, подивитись як розумно обмежити ці переміщення, ці зняття з роботи, які створюють в партії часто неможливість відверто, відкрито висловитися» [5, с. 572].

Проте поіменне голосування резолюції «По звіту Центрального Комітету» показало, що переважна більшість делегатів йшла за Сталіним. Проти резолюції з 653, що брали участь проголосувало всього 65 делегатів. Подальший хід з'їзду сумнівів ні у кого вже не викликав [14, с. 84–85].

Додаткової легітимності сталінській розправі над колишніми колегами по «тріумвірату» мали надати старі більшовики. 27 грудня на своєму надзвичайному засіданні «старі більшовики» прийняли резолюцію, в якій стверджували, що «заповіт Володимира Ілліча про колективне керівництво» більшістю в керівництві РКП (б) здійснювалося повністю і тому нападки на організаційну структуру партії та особисто на Сталіна «не мають нічого спільного з завданнями колективного ленінського керівництва» [14, с. 86]. Троцький, в свою чергу мовчав, що дезорієнтувало його прибічників в регіонах в наслідок чого вони приймали участь у виступали проти Зінов'єва.

Показово, що аж до кінця грудня 1925 року «Ленінградська правда», виступаючи на підтримку ленінградської делегації на партз'їзду, на адресу опонентів писала наступне: «Ми проти застосування троцькістських методів боротьби в нашій організації» [2, с. 307].

Але саме в цей день відбувся Пленум ЦК, після якого прихильникам Зінов'єва стало не до закидів на адресу троцькістів. Головуючий Риков відкрив Пленум такою заявою: «Екстрений Пленум скликаний у зв'язку з сьогоднішнім рішенням з'їзду, яким доручено Центральному Комітету партії забезпечити лояльне ставлення до рішень з'їзду з боку «Ленінградської Правди». Більшість Політбюро висловилося за заміну редактора «Ленінградської Правди»» [14, с. 87].

Зінов'єв, намагався заперечити заявивши: «У нас згідно зі статутом ... редакція Губернського партійного органу призначається губкомом. Центральний Комітет ... повинен мати сміливість розігнати Губком, тому що створювати два паралельних політичні центри в місті, в губернії, в такому центрі, як Ленінград, кожен розуміє, що це абсолютно неможливо» [14, с. 87].

У свою чергу Сталін, заявив противникам наступне: «Ви позбавили себе всякого морального права посилатися на статут після того, як сама суть статуту порушена: рішення з'їзду обов'язкове для всіх членів партії ... Є у нас законодавчий орган – з'їзд. Рішення прийнято. Воно порушується. Цьому

порушенню з боку «Ленінградської Правди» потурає губком, і було б дивно з нашого боку доручати губкому призначати нового редактора» [14, с. 88].

Троцький, формально не підтримавши жодну зі сторін, разом з тим зазначив, що якщо не буде зроблена спроба порозумітися, то «буде порушена сама сутність партійної демократії». Тому Троцький голосував проти резолюції, запропонованої Політбюро [14, с. 88].

У січні 1926 року Сталін завдав нищівного удару по «новій опозиції». 1 січня 1926 року відбувся Пленум ЦК РКП (б). Він почався з того, що Чубар запропонував список для обрання до складу Політбюро Бухаріна, Ворошилова, Зінов'єва, Калініна, Молотова, Рикова, Сталіна, Томського, Троцького. Обрати кандидатами в члени Політбюро пропонувалося Рудзутака, Держинського, Петровського, Угланова і Каменєва. Іншими словами, Каменєва пропонувалося перевести з членів Політбюро в кандидати, а склад Політбюро поповнити Ворошиловим, Молотовим і Калініним [14, с. 89]. Зінов'єв заявив, що в пропозиції Чубаря немає логіки, так як у Каменєва і Зінов'єва – одна політична лінія. А удар падає на Каменєва. Сам Каменєв зажадав від Чубаря назвати мотиви свого переведення з членів Політбюро в кандидати [14, с. 89]. На питання відповів Держинський, мотивувавши це тим, що так як Зінов'єв і Каменєв представляють «одну течію», то досить в Політбюро мати одного представника цієї течії [14, с. 89].

Черговим ударом по правам меншості, стала заява більшості про те, що меншість не має права виставляти співдоповідачів проти прихильників рішень з'їзду під час обговорення його підсумків в місцевих парторганізаціях. При цьому право меншості відстоювати свою точку зору в дебатах представники більшості заперечувати поки не зважилися [14, с. 90].

В ході роботи січневого Пленуму Зінов'єв запропонував задовольнити його прохання про звільнення від роботи в Комінтерні. Налаштований миролюбно Бухарін заявив, що в середовищі російської делегації в Комінтерні, в складі якої вони разом з Зінов'євим працювали, «були мінімальні розбіжності, але принципових розбіжностей не було» [14, с. 90].

Але Зінов'єв продовжував стояти на своєму. Очевидно, Зінов'єв розраховував або піти, не чекаючи, поки Сталін остаточно дискредитує його в Комінтерні, або залишитися, але попередньо добившись припинення цькування в пресі. Але він не отримав ні того, ні іншого: все залишилося як і раніше, так як більшістю пропозицію Зінов'єва було відхилено [14, с. 90]. До своєї мети Сталін йшов поступово, роблячи добре продумані ходи. 7 січня за питань Комінтерну був укладений компроміс на півроку [14, с. 90], який відразу ж став порушуватися прихильниками генсека. Цікаво, що незабаром після цього з'ясувалося, наприклад, те, що генсек за спиною глави Комінтерну обіцяв Радеку повернення до Комінтернівської роботи [14, с. 90].

Іншою виявилася поведінка Зінов'єва. Всі його слабкості як політика спливали в момент жорсткої конфронтації, яку Зінов'єв не витримав. Здається, що, чинячи опір, в глибині душі він все-таки розраховував на більш-менш прийнятний для себе компроміс. І з будь-якого приводу демонстрував готовність до нього [14, с. 91].

Звичайно, Сталін грав і на тому, що Зинов'єву дуже хотілося продовжити працювати в Комінтерні. Але сам Зинов'єв вже достатньо знав Сталіна, щоб сліпо йому довірятися і не бачити очевидного – під Зинов'єва «копали» вельми енергійно.

Зинов'єв не міг не розуміти, що сам по собі компроміс по Комінтерну – гнилий. Сталін виграв час, щоб краще підготувати його дискредитацію вже як керівника міжнародної організації. А поки що генсек вів наступ по інших лініях.

Головне ж, що хвилювало Троцького в той момент, він ясно висловив 1 січня на Пленумі ЦК, формувати новий склад Політбюро. Причому його виступ мав місце на самому початку роботи Пленуму. Троцький сказав: «Товариші, я з деяким ваганням вношу ту заяву, яку я хочу тут зробити ... Чи потрібен я в Пленумі і в Політбюро – це вам видніше. Але так працювати, як я працював до сих пір, я не можу тому, що це означало б відомим чином вводити в оману партію. Коли рішення, яке проводиться формально через Політбюро, перед цим вирішується в іншому, неофіційному, Політбюро або на іншому, неофіційному Пленумі, виступати проти цих рішень – значить створювати важку обстановку, вносити елементи дезорганізації в роботу; мовчати ж, коли не згоден, – партійна совість не дозволяє, положення безвихідне!» [14, с. 92].

Однак далі Пленум працював за тим сценарієм, який був запропонований прихильниками Сталіна.

11 січня 1926 року на Політбюро обговорювалося питання про зміну в роботі центральних господарських органів. Якщо відразу після з'їзду Каменєв був переведений з членів Політбюро в кандидати, а Сокольников перестав бути навіть і кандидатом у члени Політбюро, то тепер генсек домігся нового ослаблення позицій політичних супротивників. Очоловав перш Наркомфін Сокольников був переведений в Держплан, а Каменєва, всупереч відчайдушним протестам був призначений наркомом торгівлі [14, с. 92]. Таким чином, поразка виявилася повною. Каменєв пожинав наслідки свого звернення до з'їзду, в якому фактично закликав прибрати Сталіна з посади генсека. Тепер Сталін мстився.

Однак, цікаві речі відбувалися не тільки в Москві. Так, 20 грудня 1925 року збори партактиву Військово-політичної академії ім. Толмачова засудили поведінку лєнінградської делегації на партз'їзду. На наступний день Виборзький райком РКП(б) з ініціативи завідувача оргвідділу райкому П.Л. Низовцева, ухвалив рішення про скликання Пленуму райкому. Пленум постановив надіслати з'їзду вітання, а також протест проти дій свого губкому, який заборонив райкому висловити власну позицію [11, с. 119–120]. Цими акціями фактично було розпочато перехід лєнінградського партапарату з-під контролю зинов'ївців.

Дана обставина, а також невдалий для лєнінградців хід боротьби на з'їзді привели до того, що ще під час його роботи частина лєнінградської делегації повернулася в Лєнінград. Вже 23 грудня Пленум губкому засудив Виборзький РК за вітання з'їзду. Прихильники Зинов'єва почали припиняти проведення несанкціонованих губкомом заходів. Так, силою було розігнано збори на квартирі робочого П.А. Ігнатова [11, с. 122, 159].

Незабаром до Ленінграду прибули прихильники Сталіна. 4 січня туди виїхали 8 членів ЦК – Андрєєв, Ворошилов, Калінін, Кіров, Молотов, Петровський, Томський і Шмідт [12, с. 431].

А у Ленінграді саме 4 січня 1926 року почав роботу Пленум губкому. І це сталося, незважаючи на наполегливе прохання Секретаріату ЦК «про перенесення засідання губкому до приїзду в Ленінград Молотова, Томського та Калініна» [101, с. 94]. Тобто ленінградці демонстративно відмовилися від відстрочки на день. На Пленумі було прийнято резолюцію, яка пропонувала вважати неприпустимими нападки на Ленінградську делегацію і забороняла друкувати в газетах резолюцій із засудженням делегації на з'їзді [8, с. 196].

Реакція Сталіна незабарилася. Вже 5 січня генсек методом опитування членів Політбюро провів постанову, що засуджувало прийняте напередодні рішення ленінградців. У ній йшлося про те, що колективи Ленінграда «не зобов'язані приєднуватися до проектів резолюції губкому за рішеннями з'їзду, а мають право виносити будь-яку резолюцію на свій розсуд». При цьому газети міста повинні були друкувати всі резолюції, незалежно від їх змісту, але якщо тільки вони «не містять елементів непокори рішенням партз'їзду» [14, с. 94]. Зрозуміло, що останній пункт можна було тлумачити як завгодно розширено. Теза ж про опублікування резолюцій була потрібна Сталіну, щоб створити ілюзію зовнішнього демократизму. Користуючись цією димовою завісою, він повів операцію з придушення інакодумства в Ленінграді.

Саме у процесі прийняття постанови Політбюро від 5 січня виник черговий конфлікт між Сталіним і Троцьким. Останній вважав ситуацію, що склалася підходящою, щоб відновити відстоювання власних інтересів. Троцький знову намагався показати, що в конфлікті не підтримує жодну зі сторін, а виступає за дотримання внутрішньопартійної демократії. Але і така позиція означала непрямую підтримку Зінов'єва, бо уданому випадку якраз придушувалися права меншості [14, с. 94].

Залишившись ні з чим, Троцький тепер знову намагався чогось досягти. Але в листуванні з Політбюро, зробити це виявилось неможливим. Сталін відповів на заяву Троцького жорстко і формально: «Вважаю за необхідне встановити, що ніяких інших матеріалів, крім тих, які розіслані..., в розпорядженні Секретаріату немає, причому цілком зрозуміло, що Секретаріат ЦК не може висмоктати з пальця нових матеріалів, необхідних для тов. Троцького».

Далі генсек нагадав, що в разі незгоди голосувати з цього питання по телефону Троцький мав вимагати скликання Політбюро для обговорення питання, чого той не зробив. Нарешті, Сталін писав: «Що стосується зауваження т. Троцького щодо допустимості опублікування резолюцій, що містять елемент непокори з'їзду, я думаю, що з цим зауваженням неможна погодитися, бо наша партійна преса, якщо вона себе поважає, не може і не повинна друкувати резолюцій, які говорять про непокору рішенням з'їзду» [14, с. 95].

Але не чергова сутичка з Троцьким хвилювала генсека в першу чергу в січні 1926 року. У центрі його уваги залишався «ленінградський фронт». Тим більше що в той же день протягом 5 січня прихильники Зінов'єва відкинули

пропозицію комісії Політбюро ЦК ввести в Секретаріат ЛК Кірова і Комарова. При цьому одногосно було прийнято рішення – передати питання на розгляд ЦК [14, с. 95].

У відповідь Політбюро ЦК затверджує «запропонований більшістю комісії Політбюро Секретаріат ЛК в складі тт. Кірова (перший секретар), Комарова та Бадаєва» [14, с. 95]. І таке рішення було легко передбачувано. Незрозумілим залишається лише те, на що сподівалися прихильники Зінов'єва в ЛК, голосуючи за передачу питання в ЦК.

Прийоми, які використовувалися прихильниками Сталіна в Ленінграді, варто описати докладніше. В.М. Іванов у своїй книзі привів цікаві спогади активного учасника тих подій, члена більшовицької партії з 1912 року А.Я. Чечковського. Останній свідчив, що на одній з нарад в Смольному у заступника секретаря Півзахбюро РКП(б) І.М. Москвіна була поставлена задача створення ініціативних груп. Спочатку утворили районну ініціативну групу. Для створення ж ініціативних груп на підприємствах і в установах району використовувалися службові та особисті зв'язки. Варто підкреслити, що опорним пунктом ініціативної групи, де концентрувалася з'їздивська література, став партколектив ОГПУ. В цілому робота «підпільників» відрізнялася оперативністю і відсутністю формалізму. На зустрічах відбувався обмін інформацією і намічався план дій. Ніяких протоколів при цьому не велося [11, с. 128–129].

Незабаром центральні партійні органи приступили до перекидання з Ленінграда найбільш послідовних прихильників «нової опозиції».

У зв'язку з тим, що вірні Зинов'єву бюро райкомів чинили опір, партколективи заводів «Електросила», «Більшовик», імені В.І. Леніна та інших, засуджуючи опозицію, виносили рішення про небажання підтримувати зв'язок зі своїми райкомами і зверталися в Півзахбюро ЦК і Секретаріат ЛК з проханням про перехід під їх безпосереднє керівництво. Півзахбюро ЦК і Секретаріат ЛК задовольняли такі прохання і встановлювали прямі (а також через районні ініціативні групи) зв'язку з партійними колективами. Так підривався вплив поки ще вірної Зинов'єву частини партійного апарату і готувалася умови для перевиборів бюро райкомів [11, с. 188].

А час в цій ситуації працювало на Сталіна. Цікавим джерелом, що дозволяє поглянути на ситуацію в Ленінграді зсередини, є «Звіт про роботу групи студентів Комуністичного університету імені Я.М. Свердлова в Ленінградській організації за час з 27 грудня 1925 року до 5 лютого 1926 року». А їздило до Ленінграда понад 70 свердловці. З документа ми дізнаємося, що, прибувши до Ленінграда, студенти-свердловці застали в Ленінграді ситуацію, коли всі керівні органи, крім Виборзького райкому, перебували під контролем прихильників Зинов'єва. Крім того, зі з'їзду вже повернулося близько половини делегатів від Ленінградської парторганізації. За допомогою преси, партапарату і звітів делегатів з'їзду зинов'ївці повели обробку ленінградських комуністів. Студенти-свердловці свою діяльність почали з того, що стали обробляти студентів Зинов'євського Університету. Останні, в свою чергу, не дивлячись на протест партійного керівництва свого університету, зібрали збори. Переважною більшістю голосів

був обраний Президія з прихильників більшості з'їзду. І далі стався дуже показовий для розуміння ситуації в Ленінграді епізод. Прочитуємо документ: «Організатор осередку вимагає слово для заяви. У заяві він оголошує збори фракційним і пропонує всім, хто вважає себе комуністом-більшовиком, негайно покинути збори. Після цих слів тов. Мінін встає і урочисто йде із залу, за ним піднімається невелика група студентів. Покинула збори група студентів звертається до Мініна – «що їм робити?». Мінін називає тих, хто залишився на зборах мерзотниками і після цього йде. Вражені такою відповіддю свого керівника студенти просять пустити їх на збори. Збори проходять з підйомом. Переважна більшість поіменним голосуванням засуджує Ленінградську делегацію, висловлює недовіру Бюро осередка і своєму ректору Мініну» [14, с. 96].

У якій же ситуації в цей період був Троцький? Можна припустити, що в умовах розгорнулася в Ленінграді сутички Сталіну треба було якось нейтралізувати Троцького. Відомо, що в січні деякі пропозиції Троцького в Політбюро приймалися. Так, 14 січня було прийнято його пропозиція про направлення делегації для попередніх переговорів про концесії на Дніпробуд [14, с. 96]. 21 січня було задоволено прохання Троцького про звільнення його від обов'язків начальника Главелектро і про надання йому додаткового дня відпочинку в тиждень [14, с. 96].

29 січня Троцький виступив на VI Московському губз'їзді текстильників. В.І. Семененко з цього приводу пише: «І.В. Сталін наказав розібратися, з чієї «вини» було допущено даний виступ» [18, с. 137].

В цілому ситуація з виступами Троцького була схожа на продуману акцію, спрямовану на його дискредитацію в очах робітників. Тим більше що безперешкодність платних виступів явно свідчила на користь того, що за зміст промов Троцького його супротивники не переживали. [14, с. 96].

У лютому 1926 почалися виступи Троцького на Політбюро з соціально-економічних питань. [15, с. 199–200].

Генсек як і раніше маневрував. Він не тільки атакував, але давав лідерам опозиції 1923 року надію на повернення до активної політичної діяльності.

Черговий сталінський удар наносився по позиціях Зінов'єва у Ленінграді. Було вирішено не заперечувати проти постанови пленуму Ленінградського губкому про заміну Зінов'єва на посаді голови Ленінградської Ради Комаровим. І енергійний протест Каменєва ситуації не змінив [14, с. 97].

Лише після того, як Зінов'єв і Троцький – кожен окремо – в повній мірі усвідомили, що в результаті «зимової кампанії» 1925–1926 рр. різко посилювалися позиції Сталіна, вони почали більш виразно шукати шляхи до альянсу. Поправки до проекту резолюції «Про господарське становище і господарської політики», запропонованого квітневого 1926 року Пленуму ЦК Риковим, прихильники Троцького і Зінов'єва внесли паралельно [14, с. 98].

Скоординованість дій за принципом «нарізно йти, але разом бити» не принесла вагомих політичних дивідендів: відбивши наскоки опозиціонерів, сталінсько-бухаринської більшість без проблем провело всі свої рішення. У цих умовах вже стали на шлях відкритої боротьби двох опозиційних течій не залишалось нічого іншого, як прискорити об'єднавчий процес.

Як серед прихильників Зінов'єва, так і серед однодумців Троцького знайшлися противники блоку. У зинов'ївців такими людьми виявилися Файвілович, Саркіс і Наумов. Прихильниця Зінов'єва Миколаєва пізніше згадувала, що, «незважаючи на опір частини товаришів, які трималися тоді зинов'євської орієнтації і рішуче боролися проти блоку, перемогли прихильники блоку...» [12, с. 7].

Взагалі ж, після всього сказаного Зінов'євим на адресу Троцького за попередні три роки розраховувати на те, що подібного роду заяви можуть призвести до зростання довіри і поваги в партії до їх автору, було дещо самовпевнено. Тож не дивно, що в цей час в середовищі противників об'єднаної опозиції ходила гострота: «Каменєва вони терплять, але не поважають; Зінов'єва вони не терплять і не поважають; Троцького вони не терплять, але поважають» [14, с. 99].

Нічого не досягнувши в полеміці з питань господарської політики, опозиціонери обрали об'єктом атаки політику сталінсько-бухаринського більшості з питання страйку англійських гірників. Виступили Зінов'єв і Троцький в той момент, коли Сталін перебував у відпустці на півдні. Вони наполягали на якнайшвидшій розробці тез. Дізнавшись про це генсек 2 червня 1926 року в телеграмі Молотову висловив цілком щире здивування: «Не розумію, як можуть вони квапити вас, коли ви маєте більшість. Відкладіть питання ще на тиждень і пошліть їх до біса» [7, с. 194]. Коротко та ясно.

Важлива подія відбулася 6 червня. В цей день в дачній місцевості по Савеловській залізниці зібралося близько 70 комуністів Краснопресненського району Москви. Зборами керували колишні працівники райкому на чолі з Г.Я. Беленьким. На ньому виступив перший заступник голови Реввійськради СРСР М.М. Лашевіч. Один з учасників заходу поінформував про нього секретаря Краснопресненського райкому М.Н. Рютина. Останній передав справу в ЦКК. І вже 8 і 9 червня спеціально створена комісія Президії ЦКК допитала учасників зборів. Президія ЦКК, оголосивши Лашевіч сувору догану з попередженням, прийняв рішення звернутися до Пленуму ЦК і ЦКК з пропозицією виключити Лашевича з числа кандидатів ЦК, зняти з займаної посади і позбавити права займати протягом двох років будь-які відповідальні посади [9, с. 151].

Однак генсеку всього цього здалося замало. Після деяких роздумів він висунув план, за яким до справи був притягнутий Зінов'єв. По суті справи, саме Сталін підготував липневий Пленум ЦК і ЦКК. У листі від 25 червня на ім'я Молотова, Рикова і Бухаріна генсек писав: «1) До появи групи Зінов'єва опозиційні течії Тр/оцькій /, Раб/ітничка / Опози/ція / і ін. Поводилися більш-менш лояльно...

3) Група Зінов'єва стала натхненником розколу в опозиційних течіях, фактичним лідером розкольніцьких течій в партії ...

6) ... Зінов'єва потрібно вивести з Політбюро з попередженням виведення його з ЦК, якщо не буде припинена його робота по підготовці розколу ...

10) На пленумі можна і потрібно обмежитися короткою резолюцією про єдність в тісному сенсі слова в зв'язку зі справою Лашевича, пославшись на

Ленінську резолюцію про єдність на 10-му з'їзді. У цій резолюції треба сказати, що Зінов'єв виводиться з Політбюро не через розбіжності з ЦК, – не менш глибокі розбіжності є з Троцьким, проте питання про виведення Троцького з ПБ не стоїть, – а через його (Зінов'єва) політику розколу» [3, с. 51–52].

Таким чином, на липневому Пленумі ЦК і ЦКК партійне більшість діяла за заздальгідь наміченим генсеком сценарієм.

Найбільший резонанс викликав виступ Зінов'єва, виведеного з себе нападками своїх супротивників. Тоді-то він розповів і про існування з початку 1924 року фракційної «сімки» під псевдонімом «керівний колектив», і про серпневий 1924 року фракційний Пленум, і про щотижневі засідання що вівторка фракційної «сімки», і про наявність у неї своєю фракційної дисципліни і «конституції», і про багато іншого. А в кінці виступу лідер Комінтерну заявив, що шкодує про те, що свого часу не послухав ради Леніна перемістити Сталіна з посади генсекат [14, с. 101].

22 липня об'єднана опозиція змусила Сталіна прочитати ленінське «Лист до з'їзду» і листи з національного питання. Необхідно сказати, що до цього генсек тримався на Пленумі в тіні, вважаючи за краще бити опозицію чужими руками [14, с.101]. Сталін, як і в 1925 році, знову намагався створити видимість, що він над сутичкою: роль супер арбітра йому завжди подобалася. Але тепер з цієї затії нічого не вийшло. Критики на його адресу було більш ніж достатньо. Однак повністю прочитавши «Лист до з'їзду», лист з національного питання, лист Троцькому і телеграму Мдівані від 6 березня 1923 року Сталін, як впливає зі стенограми, буквально прибив опозицію суворим питанням: «Ще що прочитати?» [14, с. 101].

Сталін добре знав, що робив. У залі знаходилися в основному його прихильники, а прочитані документи навряд чи стали для когось з них новиною. Свій вибір на користь генсека багато з них вже зробили. Але Сталін не був би Сталіним, якби на прочитаному зупинився. Він, незважаючи на бурхливі протести Каменєва, прочитав ще й ленінський лист, написаний ще в 1917 році з питання про відомий проступок Каменєва і Зінов'єва. Тоді засновник партії наполягав на їх виключення з лав партії [14, с. 101].

В кінцевому підсумку Зінов'єв був виведений зі складу Політбюро. Продумано ж все це генсеком було, ще в червні в Сочі.

Підсумки липневого Пленуму недвозначно свідчили на користь прогнозу про те, що нового зіткнення довго чекати не доведеться. 30 вересня на зборах партійного осередку служби тяги Рязано-Уральської залізниці в Москві була прийнята резолюція, яка захищала опозицію. 2 жовтня бюро МК РКП (б) підкреслено різко засудило виступ опозиції: «Фактичну підготовку розколу купкою опозиційних лідерів і спроби зриву ділової роботи партії Бюро МК вважає прямим злочином проти партії» [10, с. 238–239].

3 жовтня Зінов'єв, П'ятаков і Троцький відправили в Політбюро свою заяву, текст якої попросили розіслати членам і кандидатам ЦК. З приводу резолюції МК три лідери опозиції писали: «Резолюція дає перш за все неправдиву інформацію, що вводить в оману партію. Резолюція і звіт «Правди» подають справу так, ні би так звані опозиціонери виступали проти волі осередку. Насправді справа йшла

якраз навпаки. На осередку, поряд з сотнею членів її, були присутні не менше представників апарату на чолі з т. Углановим. Президія і представники апарату усіма силами і засобами намагалися перешкодити виступу так зв. Опозиції. Однак члени осередку переважною більшістю голосів висловилися за надання їм слова, за продовження часу і слухали з величезною увагою, змусивши апаратників припинити обструкцію» [14, с. 103].

4 жовтня на Політбюро було прийнято рішення звернутися до ЦКК з проханням про розслідування фактів порушення партдисципліни з боку опозиціонерів. Цьому рішенню не стала на заваді навіть та обставина, що на засіданні Політбюро ЦК був відсутній Сталін і була присутня ціла група опозиціонерів (Троцький, Каменєв, Зінов'єв, Смилга, Євдокимов, П'ятаков, Сокольников) [14, с. 104].

Проте опозиціонери поки що не здавалися. 7 жовтня на зборах осередків ленінградських заводів «Червоний путиловець», «Більшовик», «Червоний трикутник», «Русский дизель» та інших виступили Зінов'єв та інші. Всього в цей день відбулося 153 опозиційних виступи. Але і на «Червоному путиловці», де виступав особисто Зінов'єв, резолюцію з критикою лінії сталінського ЦК підтримали лише 25 осіб [14, с. 104].

Вже на наступний день опозиція відступила. Каменєв, виступаючи на Політбюро, де обговорювали «наліт» (за висловом Ворошилова) Зінов'єва на Ленінградську парторганізацію, заявив: «Товариші, я цілком розумію, що вчорашній виступ тов. Зінов'єва та інших в Ленінграді може бути витлумачено таким чином, щоб покласти край будь-якій спробі переговорів ... Але, з іншого боку, ви повинні взяти до уваги те, що ми звернулися до вас з цією пропозицією про вироблення умов про дружню роботу...» [10, с. 240].

Потім протягом десяти днів сторони шукали прийнятний компроміс. Хоча у того ж Каменєва, який представляв на переговорах опозиційний блок, одного разу вирвалася фраза, що «спірні ідейні питання в більшовицькій партії ніколи не вирішувалися компромісом» [14, с. 106]. Думка прозвучала 11 жовтня під час його виступу на Політбюро.

Ініціативою ж на переговорах цілком володіла сталінська сторона. Генсек блискуче продемонстрував свої сильні сторони як політика, методично нараощуючи тиск і посилюючи вимоги. Він зажадав «відкрито заявити про безумовному підпорядкуванні рішенням партійних органів», додавши, що «ми не вимагаємо від вас доповідей на користь тієї позиції, яку ви принципово не поділяєте». Далі Сталін сказав про необхідність заяви про визнання помилковості і шкідливості колишньої опозиційної роботи [14, с. 107]. Що ж стосується відповідних вимог опозиціонерів, то генсек підтвердив їх право «відстоювати свої погляди в своєму партійному осередку», право перед з'їздом в дискусійному листку викладати власні погляди, пообіцяв переглянути справи частини виключених з партії, а також вказав на можливість «в тій чи іншій мірі» пом'якшити тон критики.

Момент цікавий саме з точки зору оцінки однієї з «перехідних стадій» в сталінізації партії. Восени 1926 року опозиціонерам пропонується дискутувати кожному в своєму осередку і не ходити в сусідній [14, с. 107].

В результаті текст заяви був узгоджений і 16 жовтня підписано. У ньому Зінов'єв, Каменєв, Троцький та інші визнавали, що в боротьбі за свої погляди: «В ряді випадків після XIV з'їзду допустили кроки, які стали порушенням партдисципліни і виходять за встановлені рамки ідейної боротьби всередині партії на шлях фракційності. Вважаючи ці кроки помилковими, ми заявляємо, що рішуче відмовляємося від фракційних методів захисту наших поглядів зважаючи на небезпеку цих методів для єдності партії ...» [14, с. 108].

Таке формулювання цілком влаштувала генсека. Далі Сталін зробив ще один крок до перемоги в боротьбі за «ленінську спадщину».

Новий сплеск активності опозиціонерів був простимульований подіями, що відбулися навесні 1927 року в Китаї. В кінці травня Зінов'єв, Троцький та інші направили в Політбюро лист-платформу, підписану 83 прихильниками опозиційного блоку. Одночасно було розпочато збір підписів під нею серед комуністів [14, с. 110].

Питанням опозиції зайнявся черговий об'єднаний Пленум ЦК і ЦКК ВКП(б). Він пройшов з 29 липня по 9 серпня 1927 року. Перші хвилини його роботи продемонстрували, що сталінська більшість орієнтувалося на подальше обмеження внутрішньопартійної демократії навіть в відношенні «ленінської гвардії». А об'єднана опозиція як і раніше не змогла нічим реальним цьому перешкодити. Активність же, проявлена представниками блоку (Євдокимов, Раковський, П'ятаков, Бакаєв) вже на першому засіданні Пленуму, в результаті лише підкреслила слабкість і політичну ізольованість лівої опозиції [14, с. 111].

Одним з пунктів порядку денного Пленуму стояло питання про виведення Троцького і Зінов'єва зі складу ЦК. Сигнал був дан, і в подальшому на протязі всього Пленуму сталінське більшість наполегливо навішував на опонентів різні звинувачення, розкручуючи тезу про невіру і про створення єдиного фронту від Чемберлена до Троцького. Пленум завершився черговою заявою лідерів блоку, в якому було враховано ряд вимог прихильників генсека [14, с. 111].

Після закінчення Пленуму прибічники Сталіна продовжили дискредитацію політичних супротивників. Агітпроп швидко випустив тенденційно підібрані матеріали Пленуму, підкріпивши настільки ж недвозначними методичними установками. Тепер опозиціонерів відверто добивали. Важливим етапом в ліквідації опозиції став жовтневий 1927 року Пленум ЦК і ЦКК ВКП (б). У запалі боротьби прихильники часом дозволяли собі такі визнання, які перш робити всіляко уникали [14, с. 111].

Серед методів боротьби з опозицією прихильники Сталіна застосовували і принцип «розділяй і володарюй». На жовтневому Пленумі вони посилено намагалися розколоти об'єднану опозицію, особливо люто нападаючи на прихильників Троцького. Одночасно робилися пропозиції деяким прихильникам Зінов'єва відійти від об'єднаної опозиції. Наприклад, Ворошилов кинув у слід, що йшов з Пленуму Каменєву: «Залишайся, Лев Борисович, плюнь на цю компанію, не пошкодуєш» [17, с. 123].

Каменєв у грудні 1927 року піддався посиленому тиску з усіх боків, бо тягар лідерства в опозиції на прийдешньому з'їзді випало нести саме йому.

У листопаді 1927 року всі опозиціонери, члени і кандидати в члени ЦК і ЦКК були виключені зі складу керівних органів партії.

Центральним питанням на XV з'їзді ВКП (б), що відбувся в грудні 1927 року, було питання про опозиційний блок.

Підсумок для опозиціонерів виявився невтішним. Їх погляди були визнані несумісними з перебуванням в ВКП(б), а 75 представників троцькістсько-зінов'євського блоку виключені з її лав. Крім того, ще в період від XIV з'їзду ВКП(б) до 15 листопада 1927 року було притягнуто до відповідальності за фракційну діяльність 2031 особу, або 0,17% складу партії, і виключено з ВКП(б) 970 чоловік, тобто 47,7% залучених [4, с. 335].

У 1928 році про розірвання договору з опозицією заявили Каменєв і Зінов'єв. До 1 червня 1928 року від опозиції, відійшло 3098 осіб, з яких 1727 (55,7%) були робітниками [16, с. 278].

Розгорнута в 1920-ті роки внутрішньопартійна боротьба в більшовицькій партії була боротьбою не тільки за лідерство, але і в значній мірі за саму концепцію партії. Будь-який лідер, що переміг в сутичці повинен був в тій чи іншій мірі трансформувати партію під себе. Сталін, який вважав, що на ласці далеко не заїдеш не призупиняв свої роботи з організаційно-кадрових питань ні на мить. 4 листопада 1927 року ЦК ВКП (б) приймає постанову «Про широке залучення в партію робітників і робітниць у зв'язку з десятою річницею Жовтневої революції». В результаті вже до 3 грудня заяви в партію подали 73798 чоловік. А до 1 лютого наступного року кількість поданих заяв склала 153590 осіб. В результаті приблизно за 3 місяці кандидатами в члени партії було прийнято 108070 осіб, або 70,4% тих, що подали заяви. Згідно з офіційною статистикою, понад 90% призову становили пролетарські елементи [6, с. 256].

Тепер Сталін пожинав плоди посіяного за останні роки. Спираючись на власних висуванців, змінену організаційно-кадрову структуру і майстерно застосовуючи коаліційну тактику в боротьбі в партійних «верхах», генсек зміг в 1923–1927 рр. здолати Троцького, Каменєва і Зінов'єва. Його успіху сприяло і те, що лідери опозиції не мали широкої підтримки в «низах» партії, апелювати до яких до того ж і не поспішали.

Джерела та література

1. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. В 5-ти томах. Том. 1. Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б) 6–11 апреля 1928г. Редакционная коллегия тома В.П. Данилов, О.В. Хлевнюк (ответственные редакторы), Н.В. Муравьева, Н.А. Сидоров. Москва : МФД, 2000. 495 с.
2. Новая оппозиция: сборник материалов о дискуссии 1925 года. Ленинград : Прибой, 1926. 317 с.
3. Письма И.В. Сталина В.М. Молотову. 1925–1936 гг. (Сборник документов) / Составители: Л.Кошелева, В.Лельчук, В.Наумов, О.Наумов, Л.Роговая, О.Хлевнюк. Москва : Россия молодая, 1996. 303 с.
4. Пятнадцатый съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. Москва-Ленинград, 1928. 1416 с.

5. Четырнадцатый съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 18–31 декабря 1925 г. Стенографический отчет. Москва-Ленинград, 1926. 1042 с.
6. Сталин И. В. Полное собрание сочинений в 18 томах. Т. 3. Москва : ОГИЗ; Государственное издательство политической литературы, 1946. URL: http://history.org.ua/LiberUA/StSobrSoch3_1946/StSobrSoch3_1946.pdf
7. Троцкий Л.Д. Сталин. В 2-х томах. Т. 2. Москва : Терра-Терра – Политиздат, 1996. Т. 2. 286 с.
8. Борьба коммунистической партии с антиленинскими группами и течениями в послеоктябрьский период, 1917–1934 гг. : учебное пособие по курсу истории КПСС / А.Г. Титов и др. Москва : Высшая школа, 1974. 357 с.
9. Джилас М. Лицо тоталитаризма. Москва : Новости, 1992. 544 с.
10. Дмитренко С. Л. Борьба КПСС за единство своих рядов, октябрь 1917–1937 гг. Москва : Политиздат, 1976. 320 с.
11. Иванов В.М. Из истории борьбы партии против «левого» оппортунизма. Ленинград : Лениздат, 1965. 256 с.
12. История Коммунистической партии Советского Союза.(Изд. 5-е, доп.). Москва : Политиздат, 1976. 782 с.
13. Коэн С.Бухарин. Политическая биография. 1888–1938. Москва : Прогресс, 1988. 574 с.
14. Назаров О.Г. Сталин и борьба за лидерство в большевистской партии в условиях НЭПа. Москва : ИВИ РАН, 2002. 204 с.
15. Наше Отечество. (опыт политической истории часть II) / Кулешов С.В., Волобуев О.В., Пивовар Е.И. и др. Москва : ТЕРРА, 1991. 620 с.
16. Распятие революцией. Российские и советские прокуроры. XX век. 1922–1936 / А.Г. Звягинцев, Ю.Г. Орлов. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1998. 511 с.
17. Рыбаков А.Н. Роман-воспоминание. Москва : Вагриус, 1997. 384 с.
18. Семенов В.И. В трудных поисках истины. (По страницам советской и зарубежной литературы о Л.Д. Троцком и «троцкизме»). Харьков : Видавнична група «Основа», 1991. 215 с.
19. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928). Колективна монографія. – Том 1 / Відп. ред. С.Кульчицький; Авт. кол.: Л.В. Гриневич, Т.М. Євсєєва, Г.Г. Єфіменко, С.В. Кульчицький, С.Р. Лях, В.І. Марочко, О.М. Мовчан, І.Є. Ніколаєв, Р.Ю. Подкур, Я.Л. Примаченко, О.Л. Рябченко, О.В. Юркова, Л.Д. Якубова. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2015. – 656 с.
20. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928). Колективна монографія. – Том 2 / Відп. ред. С.Кульчицький; Авт. кол.: Л.В. Гриневич, Т.М. Євсєєва, Г.Г. Єфіменко, А.М. Киридон, С.В. Кульчицький, С.Р. Лях, В.І. Марочко, О.М. Мовчан, І.Є. Ніколаєв, Р.Ю. Подкур, Я.Л. Примаченко, О.Л. Рябченко, О.В. Юркова, Л.Д. Якубова. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2015. – 599 с.
21. Цакунов С.В. В лабиринте доктрини: из опыта разработки экономического курса страны в 1920-е годы. Москва : Россия молодая, 1994. 191 с.

References

1. How they broke the NEP. Transcripts of the Plenums of the Central Committee of the All-Union Communist Party of Bolsheviks in 1928–1929 In 5 volumes. Volume. 1. Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission of the All-Union Communist Party of Bolsheviks April 6-11, 1928. Editorial board of the volume V.P. Danilov, O.V. Khlevnyuk (responsible editors), N.V. Muravieva, N.A. Sidorov. Moscow: MFD, 2000. 495 p.
2. The New Opposition: A Collection of Materials on the 1925 Debate. Leningrad: Surf, 1926. 317 c.
3. Letters from I.V. Stalin to V.M. Molotov. 1925–1936 (Collection of documents) / Compiled by: L.Kosheleva, V.Lelchuk, V.Naumov, O.Naumov, L.Rogovaya, O.Khlevnyuk. Moscow: Young Russia, 1996. 303p.
4. Fifteenth Congress of the All-Union Communist Party (b). Verbatim report. Moscow–Leningrad, 1928. 1416 p.
5. Fourteenth Congress of the All-Union Communist Party (b). December 18–31, 1925 Verbatim record. Moscow-Leningrad, 1926. 1042 p.
6. Stalin IV Complete works in 18 volumes. T. 3. Moscow: OGIZ; State Publishing House of Political Literature, 1946. URL: http://history.org.ua/LiberUA/StSobrSoch3_1946/StSobrSoch3_1946.pdf
7. Trotsky L.D. Stalin. In 2 volumes. T. 2. Moscow: Terra-Terra – Politizdat, 1996. T. 2. 286 s.
8. The struggle of the Communist Party against anti-Leninist groups and trends in the post-October period, 1917–1934. : textbook on the course of the history of the CPSU / A.G. Titov et al. Moscow: Higher School, 1974. 357 p.
9. Djilas M. The face of totalitarianism. Moscow: News, 1992. 544 p.
10. Dmitrenko S.L. The struggle of the CPSU for the unity of its ranks, October 1917–1937. Moscow: Politizdat, 1976. 320 p.
11. Ivanov V.M. From the history of the party's struggle against "left" opportunism. Leningrad: Lenizdat, 1965. 256 p.
12. History of the Communist Party of the Soviet Union. (Ed. 5th, add.). Moscow: Politizdat, 1976. 782 p.
13. Cohen S. Bukharin. Political biography. 1888–1938 Moscow: Progress, 1988. 574 p.
14. Nazarov O.G. Stalin and the struggle for leadership in the Bolshevik Party under the NEP. Moscow: IVI RAN, 2002. 204 p.
15. Our Fatherland. (experience of political history part II) / Kuleshov S.V., Volobuev O.V., Pivovarov E.I. and others. Moscow: TERRA, 1991. 620 p.
16. Crucified by the revolution. Russian and Soviet prosecutors. XX century. 1922-1936 / A.G. Zvyagintsev, Yu. G.Orlov. Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN), 1998. 511 p.
17. Rybakov A.N. Roman-memories. Moscow: Vagrius, 1997. 384 p.
18. Semenenko V.I. In difficult searches for truth. (According to the pages of Soviet and foreign literature about L.D. Trotsky and "Trotskyism"). Kharkov: Vidavnicha group "Osnova", 1991. 215 p.

19. Society and power in Soviet Ukraine during the NEP years (1921–1928). Collective monograph. – Volume 1 / Resp. ed. S. Kulchytskyi; Auth. col.: L.V. Hrynevych, T.M. Yevseeva, H.G. Efimenko, S.V. Kulchytskyi, S.R. Lyakh, V.I. Marochko, O.M. Movchan, I.E. Nikolaev, R.Yu. Podkur, Y.L. Prymachenko, O.L. Ryabchenko, O.V. Yurkova, L.D. Yakubova. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. – K.: Institute of History of Ukraine, 2015. – 656 p.
20. Society and power in Soviet Ukraine during the NEP years (1921–1928). Collective monograph. – Volume 2 / Resp. ed. S. Kulchytskyi; Auth. col.: L.V. Hrynevych, T.M. Yevseeva, H.G. Yefimenko, A.M. Kyridon, S.V. Kulchytskyi, S.R. Lyakh, V.I. Marochko, O.M. Movchan, I.E. Nikolaev, R.Yu. Podkur, Y.L. Prymachenko, O.L. Ryabchenko, O.V. Yurkova, L.D. Yakubova. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. – K.: Institute of History of Ukraine, 2015. – 599 p.
21. Tsakunov S.V. In the labyrinth of doctrine: from the experience of developing the country's economic course in the 1920-s. Moscow: Molodaya Rossiya, 1994. 191 p.

УДК [94:323.269.6(=161.2)]:791(437)«195»

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКОМУ КІНЕМАТОГРАФІ 1950-Х РОКІВ

Андрій Слесаренко

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12

e-mail: avslesarenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/000-0001-7648-4003>

У статті проаналізовано репрезентацію українських націоналістів у чехословацькому кіно 1950-х років. Встановлено, що у соціалістичній Чехословаччині раз по раз з'являлися кінофільми, в яких виринала «бандерівська» тема. А фільм чеського режисера Йозефа Маха «Акція Б» є першою художньою екранізацією цієї теми у світовому кінематографі. Українські партизани в чехословацьких фільмах – це ворожа гомогенна група, яка чітко пов'язана з нацистською окупацією та з капіталістичним Заходом.

Ключові слова: політика пам'яті, Чехословаччина, кінематограф, Українська повстанська армія, бандерівці.

UKRAINIAN INSURGENTS IN CZECHOSLOVAK CINEMA IN THE 1950-S

The article analyzes the coverage of Ukrainian nationalists by Czechoslovak cinema of the 1950s. It has been established that in socialist Czechoslovakia films with the appearance of the «Bandera» theme appeared more and more often. And the film «Action B» by Czech director Josef Mach is obviously the first feature film adaptation of this theme in world cinema. The Ukrainian partisans in Czechoslovak films are a hostile homogeneous group that is clearly associated with the Nazi occupation and the capitalist West. These ideological references became successful

ЗМІСТ
РОЗДІЛ І
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Озимчук Олег АРХЕОЛОГІЧНІ СВДЧЕННЯ КОЛАПСУ БРОНЗОВОГО ВІКУ	3
Федоришин Микола УЧЕНЬ ПИСАРЯ МИХАЙЛА САНОЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ	8
Гурбик Андрій ДЕРЖАВНА СЛУЖБА АНТОНА ЖДАНОВИЧА: УЧАСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ КОМІСІЙ (1651–1656 рр.)	14
Кравчук Назар АНЕКСІЯ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ МОСКОВСЬКИМ ПАТРІАРХАТОМ 1686 РОКУ	25
Пазюра Наталка РОДИННА ІСТОРІЯ СТОРОЖЕНКІВ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ НА ТЛІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	29
Чиж Анастасія ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ДЕПУТАТА ІV ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТИВОНЧУКА МИХАЙЛА ПАВЛОВИЧА (СТЕПАНСЬКА ВОЛОСТЬ РІВНЕНСЬКОГО ПОВІТУ)	34
Рушак Владислав ДІЯЛЬНІСТЬ В. ЛИПІНСЬКОГО НА ДИПЛОМАТИЧНОМУ ФРОНТІ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ ...	37
Доброчинська Валентина ВОЛИНСЬКІ МУЗЕЇ ЯК ОСЕРЕДКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (1921–1939 рр.)	46
Залужна Світлана СВІТОВА РЕАКЦІЯ НА КАРАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОТИ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ	52
Михальчук Роман ТРАВМА ГОЛОКОСТУ У СВДЧЕННЯХ ЖЕРТВ	62
Іванчук Віктор РІВНЕНСЬКА «ПРОСВІТА» У ПЕРІОД НАЦІСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)	68

Десятничук Ілля
ОЛЕКСАНДР ОГЛОБЛИН У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ
НАУКИ В США72

Опанасюк Тетяна
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТУ
РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ76

РОЗДІЛ II **ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

Долганова Марина, Озимчук Олег
ДВА ВЕКТОРИ ФОРМУВАННЯ ІНТОЛЕРАНТНОСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В XII–XIII СТОЛІТТЯХ87

Постоловський Руслан
ВНУТРІШНЬО ПАРТІЙНА БОРОТЬБА У ВКП(Б) 1926–1927 РОКІВ95

Слесаренко Андрій
УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКОМУ КІНЕМАТОГРАФІ
1950-Х РОКІВ113

Сухий Володимир, Северова Ольга
ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ117

Плюта Наталія
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ТА ЇЇ МІСЦЕ В
МАЙБУТНЬОМУ СВІТІ124

Жук Микола, Северова Ольга
ГЕНЕАЛОГІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ131

Кундеус Оксана
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ139

Рожко Василь
СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: АНАЛІЗ
ВЧЕНЬ АЛЬБЕРТА ВЕЛИКОГО І ВІНСЕНТА З БОВЕ.....149

Ліннік Юрій
ЦІННОСТІ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА152

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

ВИПУСК 34

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 24.11.2022 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Зам. № 254/1. Ум. друк. арк. 11,19.

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 34. Рівне, 2022. 162 с.

УДК 94(477) + 94(100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2022